

بازخوانی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

www.ketab.ir

دکتر حسین جوان آراسته

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
زمستان ۱۴۰۰

Javan Arasteh, Hussein

جوان آراسته، حسین، ۱۳۴۳-

بازخوانی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران / حسین جوان آراسته. — قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۰.

چهارده، ۲۹۲ ص. — (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۶۰۸: حقوق و فقه اجتماعی؛ ۶۵)

ISBN: 978-600-298-399-2

بها: ۶۵۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه. ص. [۲۸۵]—۲۹۲.

۱. ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی). ۲. قانون اساسی -- ایران. ۳. Constitutions -- Iran. الف. پژوهشگاه حوزه

و دانشگاه. ب. عنوان.

۳۴۲/۵۵۰۲۳

KMH۲۰۶۴/۵

۸۷۲۲۴۸۵

شماره کتابشناسی ملی

www.ketab.ir

بازخوانی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

مؤلف: دکتر حسین جوان آراسته (عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۰

تعداد: ۳۰ نسخه

چاپ: تحریر اندیشه

قیمت: ۶۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۷۱۸۵-۳۱۵۱ ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، نامبر: ۳۲۱۱۱۳۰۰)

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۴۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

http://rihu.ac.ir/fa/book

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۶۰۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر می تواند به عنوان منبعی برای علاقه مندان به فقه سیاسی و نیز استادان و دانشجویان رشته حقوق عمومی مورد استفاده قرارگیرد.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اتقان هرچه بیشتر کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از مؤلف محترم اثر، حجت الاسلام والمسلمین حسین جوان آراسته و نیز از ارزیابان محترم آقای دکتر محسن اسماعیلی و حجج اسلام آقایان سیدجواد ورعی و مصطفی دانش پژوه سپاسگزاری کند.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱

بخش اول: قانون اساسی

مقدمه..... ۷

فصل اول: قانون اساسی در جهان

مبحث اول: تدوین قانون اساسی..... ۹

۱. ویژگی‌های قانون اساسی..... ۱۰

۱-۱. انطباق با ارزش‌های ملی و مذهبی..... ۱۰

۱-۲. انطباق با اصول مردم‌سالاری..... ۱۱

۱-۳. اشتغال بر حقوق و آزادی‌های اساسی..... ۱۲

۱-۴. کلان‌نگری..... ۱۲

۱-۵. عدم ابهام، اجمال و تعارض..... ۱۲

۲. ساختار قانون اساسی..... ۱۳

۲-۱. مقدمه..... ۱۳

۲-۲. متن..... ۱۳

۲-۳. پیوست (ضمائم)..... ۱۴

مبحث دوم: بازنگری قانون اساسی..... ۱۴

۱. بازنگری رسمی و غیررسمی..... ۱۵

۱-۱. بازنگری رسمی..... ۱۵

۱-۲. بازنگری غیررسمی..... ۱۶

۲. ابتکار بازنگری..... ۱۶

۳. مراجع بازنگری..... ۱۷

۳-۱. بازنگری قانون اساسی در آمریکا..... ۱۷

۱۸.....	۲-۳. بازنگری قانون اساسی فرانسه
۱۸.....	۳-۳. بازنگری قانون اساسی چین
۱۹.....	۴. محدودیت‌های بازنگری
۱۹.....	۱-۴. محدودیت موضوعی
۱۹.....	۲-۴. محدودیت زمانی
۲۰.....	۳-۴. محدودیت در شرایط اضطراری

فصل دوم: قانون اساسی در ایران

۲۱.....	مبحث اول: قانون اساسی مشروطه
۲۳.....	مبحث دوم: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۲۳.....	۱. تدوین قانون اساسی
۲۳.....	۲. نخستین بازنگری قانون اساسی
۲۵.....	۳. ضرورت بازنگری مجدد
۲۷.....	۴. ملاحظات بازنگری
۲۷.....	۱-۴. ابتکار عمل رهبری
۲۸.....	۲-۴. محدودیت موضوعی
۲۸.....	۳-۴. سطوح بازنگری

بخش دوم: بازخوانی ساختاری

فصل اول: ساختار نظام سیاسی (پارلمانی، ریاستی یا نیمه‌ریاستی)

۳۳.....	مقدمه
۳۵.....	مبحث اول: مختصات نظام‌ها
۳۵.....	۱. نظام پارلمانی (Parliamentary System)
۳۵.....	۲. نظام ریاستی (Presidential System)
۳۶.....	۳. نظام نیمه‌ریاستی (Semi-presidential System)
۳۸.....	مبحث دوم: تأملات حقوقی و سیاسی
۳۸.....	۱. دلایل مخالفان نظام پارلمانی
۴۰.....	۲. دلایل موافقان نظام پارلمانی
۴۱.....	۳. فراوانی نظام‌ها در کشورها
۴۳.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۴۴.....	مبحث سوم: بررسی کلامی و فقهی
۴۵.....	۱. قلمرو ولایت در نظام ولایی
۴۵.....	۱-۱. دیدگاه فقیهان متقدم
۴۶.....	۲-۱. دیدگاه فقیهان متأخر
۴۷.....	۳-۱. دیدگاه فقیهان معاصر

۵۰	۲. قانون اساسی و نظام ولایی
۵۲	۳. مدل‌های تفکیک قوا و نظام ولایی
۵۲	۳-۱. مدل کنونی نیمه‌ریاستی
۵۵	۳-۲. مدل پارلمانی
۵۵	نتیجه‌گیری
۵۶	۱. حفظ نظام نیمه ریاستی کنونی
۵۶	۲. تغییر نظام نیمه ریاستی به نظام پارلمانی

فصل دوم: ساختار قوه مقننه (یک‌مجلسی یا دومجلسی)

۵۹	مبحث اول: سابقه قوه مقننه دومجلسی
۵۹	۱. در جهان
۶۱	۲. در ایران
۶۳	مبحث دوم: فلسفه قوه مقننه دومجلسی
۶۳	۱. در نظام‌های فدرال
۶۵	۲. در نظام‌های تک‌ساخت
۶۵	۲-۱. صیانت از منافع طبقات خاص
۶۶	۲-۲. صیانت از حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی
۶۶	۲-۳. جلوگیری از تکروری و افراط‌گرایی
۶۷	۲-۴. جلوگیری از شنایزدگی در تصویب قوانین
۶۹	مبحث سوم: کارایی یا ناکارایی قوه مقننه دومجلسی
۶۹	۱. در جهان
۷۰	۲. در ایران
۷۲	نتیجه‌گیری
۷۳	مبحث چهارم: اصلاح شکلی در دسته‌بندی اصول قوه مقننه

فصل سوم: ساختار قوه قضائیه (جایگاه وزیر دادگستری)

۷۶	مبحث اول: سابقه و فلسفه تعیین وزیر دادگستری
۷۶	۱. وزیر دادگستری در قانون اساسی ۱۳۵۸
۷۸	۲. وزیر دادگستری در قانون اساسی ۱۳۶۸
۸۰	مبحث دوم: نظریه‌های تفسیری ناظر به صلاحیت وزیر و وزارت دادگستری
۸۰	۱. نظریه‌های تفسیری پیش از بازنگری قانون اساسی
۸۰	۱-۱. استفساریه مورخ ۱۳۵۹/۹/۱۱ شورای عالی قضایی از شورای نگهبان
۸۱	۱-۲. استفساریه مورخ ۱۳۶۲/۴/۱۶ رئیس وقت مجلس شورای اسلامی از شورای نگهبان
۸۲	۱-۳. نظریه شورای نگهبان در باره قانون وظائف و اختیارات وزیر دادگستری
۸۳	۲. نظریه‌های تفسیری پس از بازنگری قانون اساسی

- ۱-۲. استفساریه مورخ ۱۳۷۸/۸/۲ رئیس وقت قوه قضائیه از شورای نگهبان..... ۸۳
- ۲-۲. استفساریه رئیس قوه قضائیه مورخ ۱۳۷۸/۸/۱۳..... ۸۴
- ۲-۳. استفساریه در خصوص لایحه قضایی و امکان تهیه آن توسط هیئت دولت..... ۸۵
- مبحث سوم: ضرورت یا عدم ضرورت وزارت دادگستری..... ۸۶
- نتیجه‌گیری..... ۸۹

فصل چهارم: تأسیس حقوقی برخی از نهادها

- مبحث اول: شورای عالی انقلاب فرهنگی..... ۹۱
۱. فلسفه وجودی و تحولات تاریخی..... ۹۱
۲. نقش آفرینی..... ۹۳
۳. چالش قانونی (شورای عالی انقلاب فرهنگی در نظم حقوقی)..... ۹۶
- ۱-۳. جایگاه حقوقی..... ۹۷
- ۲-۳. صلاحیت‌های قانونی..... ۹۹
- نتیجه‌گیری..... ۱۰۲
- اصل ۱۱۲ مکرر پیشنهادی..... ۱۰۳
- مبحث دوم: نهاد ناظر بر انتخابات..... ۱۰۴
۱. اصول نظارت..... ۱۰۴
- ۱-۱. بی‌طرفی..... ۱۰۵
- ۲-۱. پاسخگویی..... ۱۰۵
- ۳-۱. شفافیت..... ۱۰۶
۲. نهادهای ناظر..... ۱۰۶
- ۱-۲. نظارت نهاد قضائی..... ۱۰۷
- ۲-۲. نظارت نهاد سیاسی..... ۱۰۸
- ۳-۲. نظارت شورای عالی انتخابات یا کمیسیون خاص..... ۱۰۹
- ۱-۳-۲. ترکیه..... ۱۱۰
- ۲-۳-۲. کره جنوبی..... ۱۱۰
- ۳-۳-۲. روسیه..... ۱۱۱
- ۴-۲. نهاد ناظر در جمهوری اسلامی..... ۱۱۲
- ۱-۴-۲. ترکیب پیشنهادی اولیه..... ۱۱۲
- ۲-۴-۲. ترکیب نهایی و سه وظیفه اصلی..... ۱۱۳
- ۳-۴-۲. شورای نگهبان و نظارت بر انتخابات..... ۱۱۴
- نتیجه‌گیری..... ۱۱۵
- اصل ۹۹ پیشنهادی..... ۱۱۶

بخش سوم: بازخوانی محتوایی

فصل اول: حوزه رهبری (اقتضانات ولایت امر و امامت امت)

۱۲۳.....	مبحث اول: اصلاح اصل ۱۰۸
۱۲۶.....	نقد اول
۱۲۶.....	پیشنهاد
۱۲۷.....	نقد دوم
۱۲۸.....	پیشنهاد
۱۲۸.....	متن پیشنهادی اصل ۱۰۸
۱۲۹.....	مبحث دوم: اصلاح بند ۲ از اصل ۱۰۹
۱۳۰.....	متن پیشنهادی اصل ۱۰۹
۱۳۱.....	مبحث سوم: اصلاح بند ۱ از اصل ۱۱۰
۱۳۱.....	بند ۱ پیشنهادی از اصل ۱۱۰
۱۳۱.....	مبحث چهارم: اصلاح بند ۹ از اصل ۱۱۰
۱۳۱.....	۱. مفهوم تنفیذ
۱۳۲.....	۲. مبنای فقهی تنفیذ
۱۳۳.....	۳. مبنای حقوقی تنفیذ
۱۳۵.....	بند ۹ پیشنهادی از اصل ۱۱۰
۱۳۵.....	مبحث پنجم: تجمیع صلاحیت‌ها در اصل ۱۱۰
۱۳۵.....	۱. محذور حصری بودن (ناسازگاری با ولایت مطلقه)
۱۳۶.....	۲. محذور تمثیلی بودن (ناسازگاری با ضابطه‌مند بودن قانون اساسی)
۱۳۷.....	۳. جمع میان حصری بودن و ولایت مطلقه
۱۳۸.....	۴. حصری بودن و ضرورت تجمیع اختیارات رهبر در اصل ۱۱۰
۱۳۸.....	اصل ۱۱۰ پیشنهادی
۱۳۹.....	مبحث ششم: اصلاح اصل ۱۱۱ قانون اساسی
۱۴۰.....	۱. نظارت یا عدم نظارت؟
۱۴۰.....	۱-۱. نظارت افراطی و تفریطی
۱۴۲.....	۲-۱. نظارت معقول و منطقی
۱۴۵.....	۲. وظیفه خبرگان در صورت ظهور فقیه اصلح
۱۴۷.....	نتیجه‌گیری
۱۴۷.....	اصل ۱۱۱ پیشنهادی
۱۴۸.....	مبحث هفتم: اصلاح اصل ۱۱۲
۱۵۰.....	اصل ۱۱۲ پیشنهادی

فصل دوم: حوزه قانون گذاری

مبحث اول: صلاحیت های تخییری دولت در مقررہ گذاری (بررسی اصل ۸۵)..... ۱۵۲

۱. تخصص و صلاحیت های فنی قوہ مجریہ..... ۱۵۵

۲. عدم امکان پیش بینی تمام مسائل توسط قوہ مقننہ..... ۱۵۵

۳. لزوم سرعت عمل..... ۱۵۵

نتیجہ گیری..... ۱۵۸

اصل ۸۵ پیشنهادی..... ۱۵۹

مبحث دوم: نظارت شورای نگهبان؛ ضرورت مطابقت یا کفایت عدم مغایرت؟..... ۱۶۰

پیشنهاد اصلاحی..... ۱۶۳

۱. اصل ۹۴ پیشنهادی با تغییر اندک..... ۱۶۴

۲. اصل ۱۰۵ پیشنهادی با تغییر اندک..... ۱۶۴

مبحث سوم: عدم نظارت بر سیاست های کلی نظام..... ۱۶۴

متن پیشنهادی اصل ۹۱..... ۱۶۵

مبحث چهارم: یکسان سازی اصطلاحات دینی..... ۱۶۶

۱. گونه گونی تعابیر..... ۱۶۶

۱-۱. تعبیر موازین اسلام یا موازین اسلامی..... ۱۶۷

۲-۱. تعبیر موازین شرع..... ۱۶۸

۳-۱. تعبیر موازین فقهی..... ۱۶۸

۴-۱. تعبیر موازین عدل اسلامی..... ۱۶۸

۵-۱. تعبیر ضوابط اسلامی..... ۱۶۸

۶-۱. تعبیر قوانین و مقررات اسلامی..... ۱۶۸

۷-۱. تعبیر قوانین اسلام..... ۱۶۸

۸-۱. تعبیر معیارهای اسلام..... ۱۶۹

۹-۱. تعبیر مبانی اسلام..... ۱۶۹

۱۰-۱. تعبیر احکام اسلام..... ۱۶۹

۱۱-۱. تعبیر اسلام..... ۱۶۹

۱۲-۱. تعبیر اصول و احکام مذهب رسمی کشور..... ۱۶۹

۲. جایگاه تعبیر «موازین اسلامی» در میان تعابیر دیگر..... ۱۷۰

نتیجہ گیری..... ۱۷۶

مبحث پنجم: مصونیت پارلمانی..... ۱۷۷

۱. مصونیت پارلمانی در قوانین اساسی..... ۱۷۸

۲. مصونیت پارلمانی از دیدگاه خبرگان قانون اساسی..... ۱۸۱

۳. مصونیت پارلمانی در نظریہ تفسیری شورای نگهبان..... ۱۸۲

۴. قانون نظارت مجلس بر رفتار نمایندگان..... ۱۸۳

بررسی و تحلیل..... ۱۸۳

پیشگفتار

۱. قانون اساسی به عنوان عالی‌ترین سند حقوقی هر کشور، بیانگر نوع حکومت، ساختار حکومت، حقوق ملت، آرمان‌های نظام سیاسی، نهادها و صلاحیت‌های آنان و وظایف و اختیارات دولتمردان است. هر چند قوانین اساسی برای یک بازه زمانی بلندمدت تصویب می‌شوند، اما این واقعیت را نیز نمی‌توان نادیده گرفت که قوانین بشری همانند دیگر دستاوردهای انسان، به ترمیم، تکمیل و با اصلاح نیاز دارند و این نیاز با گذشت زمان، بیش از پیش آشکار می‌شود به گونه‌ای که حتی در پارهای از موارد مقاومت در برابر تحولات جامعه امکان‌پذیر نخواهد بود.

۲. از بایسته‌های قانون به‌ویژه قانون اساسی، این است که ضمن جامعیت، از صراحت و دقت لازم برخوردار بوده و کمتر تفسیر و تأویل‌بردار باشد.^۱ تاکنون از مجموع ۱۷۷ اصل قانون اساسی، ۷۰ اصل آن از سوی شورای نگهبان تفسیر شده و این تفسیر در مورد برخی از اصول چندین بار رخ داده است.^۲ این امر نشان می‌دهد که برخی اصول، ابهام جدی دارند و چه بسا در زمان تدوین و تصویب آنها ابعاد مختلف موضوع برای قانون‌گذار چندان روشن نبوده است. گذشته از نظریه‌های تفسیری شورای نگهبان، دیدگاه‌های متفاوت حقوق‌دانان و دولتمردان نسبت به برخی اصول قانون اساسی، یکی از عوامل تنش‌زا بوده است.

۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران پس از یک دهه از تدوین و تصویب اولیه آن - به دلیل

۱. این امر منافاتی با بیان کلی مطالب که قابلیت تطبیق قانون اساسی را با شرایط مختلف، فراهم می‌سازد، ندارد.

۲. ر.ک: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همراه نظرات تفسیری شورای نگهبان.

اشکالات و نواقصی که داشت - در سال ۱۳۶۸ بازنگری شد، و اکنون پس از گذشت بیش از سه دهه از نخستین بازنگری، ضرورت بازنگری مجدد آن بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود و ایده بازخوانی یا بازنگری مجدد قانون اساسی به صورت پراکنده در برخی از کتاب‌های حقوق اساسی، مصاحبه‌ها، همایش‌ها و یا مقالات از سوی صاحب‌نظران مطرح شده است. به بیانی دیگر، می‌توان گفت که قانون اساسی پس از بازنگری اولیه، به دلیل ضرورت‌ها و یا مواجه شدن با تنگنانهایی، در برخی موارد به صورت غیررسمی و اعلام‌نشده بازنگری شده و این امر چیزی جز همگامی با اقتضانات زمان نبوده است.

۴. به نظر نگارنده همه موارد ابهام در قانون اساسی نیاز به بازنگری و یا شفاف‌سازی ندارند و چه بسا در برخی موارد، مصلحت در عدم شفافیت است؛ برای مثال، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران در گرایش به دو نظریه فقهی انتصاب و انتخاب،^۱ شفافیت لازم را ندارد و همین امر سبب شده است که هریک از قائلان به انتصاب و انتخاب، بتوانند به طیفی از اصول قانون اساسی و دلایل دیگر استناد کنند. تاکنون این عدم شفافیت، مشکلی را به وجود نیاورده و گویا اصول مربوط به رهبری در قانون اساسی به گونه‌ای تدوین شده است که هر دو گروه، مطلوب خود را در آن می‌یابند و اساساً چه بسا عدم تصریح به انتصاب یا انتخاب، از نظر قانون‌گذار موضوعیت داشته است.

۵. از مفروضات بازخوانی قانون اساسی، نظام‌سازی با هدف انطباق هرچه بیشتر ساختارهای حکومت با آموزه‌های اسلامی در چارچوب نظام ولایی است؛ بر این اساس، هرگونه

۱. البته اکثریت قاطع فقهای قائل به ولایت فقیه، معتقد به انتصاب‌اند و این واقعیت را قائلان به ولایت انتخابی نیز اذعان کرده‌اند. «ان الظاهر من الاصحاب و الاساتذه، ان الفقهاء ايضاً منصوبون في عصر الفقيه بالنصب العام، فهم ولاية بالفعل عندهم بالنصب من قبل الائمة المعصومين» (منتظری، دراسات في ولاية الفقيه، ج ۱، ص ۴۲۵). «هناك اتجاهان اثنان في فهم ادلة ولاية الفقيه: الاتجاه الاول: وهو الانتجاع السائد لدى الفقهاء و هو دلالة هذه الادلة على فعليته و تنجز الولاية لكل من يحمل عنوان الفقيه بالانضمام الى الشروط العامة الاخرى كالعدالة و الكفاءة و الى هذا الاتجاه يذهب اكثر القائلين بولاية الفقيه... الاتجاه الثاني: اعتبار ادلة ولاية الفقيه دالة على اعتبار الفقهاء شرطاً للاهلية و الشأنية و ليس سبباً لتنجز الولاية و فعليتها و رغم ان هذا الاتجاه غير معروف فقهيّاً الا انني ارى انه الاتجاه الاسلم في فهم هذه الادلة» (آصفی، ولاية الامر، ص ۱۴۶ و ۱۴۸).

پیشنهاد بازنگری در هر سطحی نه تنها باید همسو با مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران باشد، بلکه لازم است در راستای تقویت و تحکیم آن صورت گیرد. به عبارت فنی حقوقی، تغییرات ساختاری یا هنجاری در نظم حقوقی «زمانی اعتبار می‌یابند که براساس منطق حاکم بر آن نظم حقوقی تولید شده باشند»^۱ به دیگر سخن، تغییر در ساختارها و هنجارها باید در چارچوب نظام حقوقی پذیرفته شده، صورت پذیرد. متأسفانه برخی دیدگاه‌ها که درباره بازنگری مطرح شده یا می‌شود، به این امر توجه نکرده است؛ به بیان دیگر، محتوای اصول فرادستوری قانون اساسی که در اصل ۱۷۷ بدانها اشاره شده است،^۲ نه تنها نباید تغییر یابند، بلکه بازنگری باید در راستای تقویت این اصول حرکت کند.

۶. این پژوهش در سه بخش سامان یافته است: بخش اول در دو فصل، نگاهی کلی به قانون اساسی در جهان و ایران دارد؛ بخش دوم در چهار فصل، به بازخوانی ساختاری-محتوایی قانون اساسی اختصاص یافته و شامل بازخوانی ساختار نظام سیاسی، ساختار قوه مقننه، ساختار قوه قضائیه و تأسیس حقوقی برخی نهادهاست؛ فصول پنج‌گانه بخش سوم معطوف به بازخوانی محتوایی است که عبارت‌اند از: حوزه رهبری، حوزه قانون‌گذاری، حوزه اجرایی، حوزه قضایی و حوزه اقتصادی؛ بخش چهارم، بازنگری‌های موردی در قانون اساسی را بررسی کرده است.

۷. نگارنده در بررسی نواقص و اشکال‌های احتمالی برخی اصول قانون اساسی، صرفاً به بیان اشکال اکتفا نکرده و ضمن یادآوری نکات و ملاحظات که باید در اصل یادشده صورت گیرد، اصل پیشنهادی را نیز ارائه کرده است.

۸. در پایان این پژوهش، مقایسه میان اصول کنونی قانون اساسی و اصول پیشنهادی ناظر بر آن در چند جدول به‌عنوان پیوست دوم آمده است.

۹. بر خود لازم می‌دانم از تمامی عزیزانی که سهمی در این پژوهش داشته‌اند، به‌ویژه استادان

۱. ویژه، «تأملی بر سلسله‌مراتب هنجارها در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران»، راهبرد، شماره ۵۰، ۱۳۸۸، ص ۷.

۲. اصول مربوط به اسلامی بودن نظام و ابتدای کلیه قوانین و مقررات براساس موازین اسلامی و پایه‌های ایمانی و اهداف جمهوری اسلامی ایران و جمهوری بودن حکومت و ولایت امر و امامت امت و نیز اداره کشور با اتکا به آرای عمومی و دین و مذهب رسمی ایران.

گرامی، آقای دکتر محسن اسماعیلی و حجج اسلام آقایان سیدجواد ورعی و مصطفی دانش‌پژوه که با ارزیابی دقیق و تذکرها و پیشنهادهای گرانمای خود، این بنده را مرهون الطاف خویش نمودند، صمیمانه سپاسگزاری کنم.

۱۰. این پژوهش را متواضعانه به ناخدای امروز جمهوری عزیز اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای که همه اوصاف رهبری، مذکور در اصل ۱۰۹ قانون اساسی (صلاحیت‌های سه‌گانه فقهی، اخلاقی و قدرت اجرایی) را به بهترین شکل ممکن دارا بوده و در این میدان، گوی سبقت را از دیگران ربوده است، تقدیم می‌کنم. مردم‌داری، نزاهت نفسانی، خردمندی، سیاستمداری، قدرت مدیریت در شرایط بحرانی، و شجاعت مثال‌زدنی او، افتخاری است برای ایرانیان، همه مسلمانان و تمامی آزادگان جهان.

۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۰

حسین جوان آراسته